

SO‘ZNING MADANIY QATLAMI: KONNOTATSIYA VA DENOTATSIYA

*Munisa Mansurovna Baxrombekova**O‘qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada so‘zning madaniy qatlami tushunchasi, uning konnotatsiya va denotatsiya jihatlarini batafsil tahlil qilinadi. Denotatsiya so‘zning asosiy, obyektiv ma‘nosi sifatida ta‘riflanib, barcha til foydalanuvchilari uchun umumiy ma‘noni ifodalaydi. Konnotatsiya esa so‘zning qo‘shimcha, subyektiv ma‘no jihatlarini, shu jumladan, madaniy, hissiy va uslubiy xususiyatlarini o‘z ichiga oladi. Maqolada so‘zning madaniyatga xos konnotativ ma‘nolari turli xalqlarning dunyoqarashi, an‘ana va qadriyatlarini bilan qanday bog‘liqligi misollar yordamida ko‘rsatib berilgan. Bundan tashqari, tillararo tarjimada konnotatsiya va denotatsiyaning muvozanatini saqlashning ahamiyati muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Denotatsiya, konnotatsiya, madaniy qatlam, so‘z semantikasi, tillararo tarjima, madaniy identifikatsiya, til va madaniyat, semantik tahlil, madaniy kontekst, lingvomadaniyat

Kirish qismi: Til insoniyatning eng muhim ijtimoiy va madaniy hodisalaridan biri sifatida inson fikrlashi, dunyoqarashi va madaniyatini ifodalash vositasidir. Har bir tilda so‘zlar faqatgina lug‘aviy ma‘nolarni emas, balki ularga xos bo‘lgan madaniy, hissiy va uslubiy qatlamlarni ham o‘zida mujassam etadi. Shu nuqtai nazardan, tilshunoslikda **denotatsiya** va **konnotatsiya** tushunchalari til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilishda muhim nazariy asos sifatida qaraladi.

Denotatsiya so‘zning obyektiv, barcha til foydalanuvchilari uchun umumiy bo‘lgan asosiy ma‘nosini bildiradi. U asosan so‘zning leksik-semantik tabiatiga asoslanadi va real voqelikni bevosita ifodalashni ta‘minlaydi. Konnotatsiya esa so‘zning madaniy kontekstdagi hissiy, subyektiv va qo‘shimcha ma‘nolarini aks ettiradi. Bu ma‘nolar ko‘pincha tilning milliy xususiyatlari, madaniy an‘analari va jamiyatning tarixiy-madaniy tajribasi bilan uzviy bog‘liqdir.

Ushbu maqolada so‘zning madaniy qatlami sifatida konnotatsiya va denotatsiya tushunchalari o‘rganiladi. Avvalo, denotatsiya va konnotatsiyaning nazariy asoslari ko‘rib chiqiladi, so‘ngra ularning madaniy jihatlarini tahlil qilinadi. Bundan tashqari, madaniy konnotatsiyalarning tillararo tarjimada roli, turli xalqlarning dunyoqarashida qanday namoyon bo‘lishi hamda bu jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklar muhokama qilinadi. Mazkur mavzuni o‘rganish, tilning madaniy qirralarini yanada chuqurroq tushunish, shuningdek, madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘zning madaniy qatlami orqali til va madaniyatning bir-biriga qanchalik bog‘liqligi namoyon bo‘ladi. Shu bois, ushbu masala tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatshunoslik sohalarining dolzarb tadqiqot mavzularidan biri sifatida ahamiyatlidir.

Asosiy qism: Tilning asosiy vazifalaridan biri insoniyatning madaniy merosini ifoda etish va avloddan avlodga yetkazishdan iborat. Har bir so‘z o‘z denotativ va konnotativ qatlamlari orqali nafaqat obyektiv voqelikni, balki xalqning tarixiy, madaniy va hissiy tajribasini ham o‘zida aks ettiradi. **Denotatsiya** so‘zning lug‘aviy asosida yotgan obyektiv ma‘noni ifodalasa, **konnotatsiya** so‘zning hissiy, stilistik va madaniy jihatlarini qamrab oladi. Ushbu ikki qavat

tilning semantik tizimida uzviy bog‘liq bo‘lsa-da, ularning tabiati va ishlatilish xususiyatlari bir-biridan sezilarli farq qiladi.

Denotatsiya – bu so‘zning asosiy, aniq va barcha til foydalanuvchilariga tushunarli bo‘lgan obyektiv ma‘nosidir. Masalan, “uy” so‘zining denotativ ma‘nosi – bu insonlar yashaydigan bino. Bu ma‘no obyektiv bo‘lib, u madaniy kontekst yoki individual his-tuyg‘ulardan mustaqildir. Denotatsiya tilni bevosita kommunikatsiya vositasi sifatida ishlatishda muhim rol o‘ynaydi, chunki u oddiy tushunishni ta‘minlaydi.

Konnotatsiya esa so‘zning madaniy va hissiy “bo‘yoqlari” bo‘lib, u turli xalq va madaniyatlarda turlicha talqin qilinadi. Masalan, “uy” so‘zi bir madaniyatda himoya va xotirjamlik timsoli sifatida qaralsa, boshqa madaniyatda oilaviy birlikni anglatishi mumkin. Konnotatsiyalar jamiyatning tarixiy tajribasi, an‘analari va qadriyatlarini orqali shakllanadi. Bu jihatdan konnotatsiya so‘zning madaniy qatlamini ifodalovchi asosiy vosita hisoblanadi.

Madaniy konnotatsiyalar tilda xalqning o‘ziga xos dunyoqarashi, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi. Masalan:

- “Oq rang” ko‘p madaniyatlarda poklik va begunohlik timsoli bo‘lsa, boshqa ba‘zi madaniyatlarda u motam ramzi bo‘lib xizmat qiladi.
- “Yo‘lbars” so‘zi ba‘zi xalqlarda jasorat va kuchning ramzi sifatida qaraladi, lekin boshqa joylarda xavf yoki yirtqichlik timsoli sifatida talqin etiladi.

Bu kabi misollar so‘zlarning denotatsiyasi bir xil bo‘lsa-da, konnotatsiyasi madaniy kontekstga qarab o‘zgarishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Konnotatsiyaga boy so‘zlarni boshqa tillarga tarjima qilishda qiyinchiliklar paydo bo‘ladi, chunki madaniy konnotatsiyalarni saqlab qolish ba‘zida qiyin. Masalan, ingliz tilidagi “home” so‘zi faqatgina yashash joyi emas, balki “yurakka yaqin joy” ma‘nosini ham bildiradi. Bu so‘zni boshqa tillarga tarjima qilishda madaniy konnotatsiyani to‘g‘ri ifodalash tarjimon uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Jamiyat rivojlanib borgan sari, so‘zlarning denotatsiya va konnotatsiya qatlamlari ham o‘zgaradi. Ba‘zi so‘zlar yangi texnologiyalar yoki ijtimoiy o‘zgarishlar natijasida yangi ma‘nolar kasb etadi. Masalan, “onlayn” so‘zi avval faqat texnologiyaga tegishli tushuncha bo‘lsa, hozirgi paytda u ko‘p madaniy va ijtimoiy konnotatsiyalar bilan boyigan.

So‘zning denotativ va konnotativ qatlamlarini o‘rganish lingvomadaniyatshunoslik va tilshunoslikning muhim masalalaridan biridir. Ushbu tahlillar nafaqat so‘z semantikasi bilan bog‘liq masalalarni yechishga, balki madaniyatlararo kommunikatsiyani chuqurroq tushunishga yordam beradi. Konnotatsiyaga e‘tibor berish madaniyatlararo muloqotda noto‘g‘ri talqinlarning oldini olishga va madaniy xilma-xillikni qadrlashga xizmat qiladi. Denotatsiya va konnotatsiya tilda obyektivlik va subyektivlik, umumiylik va o‘ziga xoslikning uyg‘unlashganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, so‘zning madaniy qatlamlarini o‘rganish turli xalqlar madaniyatini, qadriyatlarini va hissiyotlarini yanada chuqurroq anglash uchun keng imkoniyat yaratadi. Ushbu jarayon madaniyatlararo muloqotning yanada samarali bo‘lishiga hamda milliy va xalqaro munosabatlarning rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Xulosa qismi: Til insoniyat madaniy merosining eng asosiy ifodalaridan biri bo‘lib, uning semantik tizimida so‘zning denotativ va konnotativ qatlamlari muhim o‘rin tutadi. Denotatsiya so‘zning obyektiv, barcha uchun umumiy bo‘lgan lug‘aviy ma‘nosini ifodalaydi, bu orqali til

muloqotning asosiy vositasi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Biroq, so'zning konnotativ qatlamlari, ya'ni hissiy, stilistik va madaniy jihatlari tilda xalqning o'ziga xos dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy tajribasini aks ettiradi.

Madaniyat va tilning uzviy bog'liqligi tufayli, har bir so'z o'z konnotatsiyasi orqali turli xalqlarning tarixiy tajribasi va urf-odatlarini bilan uyg'unlashadi. Shu sababli, madaniyat konnotatsiya orqali so'zga o'ziga xos ma'no bo'yoqlari qo'shadi. Misol tariqasida, ranglar, hayvonlar yoki kundalik tushunchalarning turli madaniyatlarda har xil ramziy va hissiy ma'nolarga ega ekanligi ko'rsatildi. Bu holat nafaqat lingvistik tahlilni, balki tillararo tarjimoni ham qiyinlashtiradi.

Konnotatsiya va denotatsiyaning farqlanishi va bir-birini to'ldirishi madaniyatlararo kommunikatsiyani chuqurroq tushinishda, madaniy xilma-xillikni qadrlashda va millatlararo aloqalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tillararo tarjima jarayonida denotativ ma'noni saqlab qolish yetarli emas; tarjimon so'zning konnotativ qatlamini ham to'g'ri aks ettirish orqali madaniy kontekstni hisobga olishi zarur.

So'zning madaniy qatlamlarini o'rganish lingvistik va madaniy bilimlarimizni kengaytirish bilan birga, globalizatsiya sharoitida xalqlar o'rtasidagi muloqotni mustahkamlashga yordam beradi. Tilshunoslikning ushbu sohasini chuqur o'rganish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Zero, til va madaniyatni tushinish orqali insoniyat o'rtasidagi madaniy ko'priklarni mustahkamlash va madaniyatlararo uyg'unlikka erishish mumkin.

Shunday qilib, denotatsiya va konnotatsiya tushunchalarini o'rganish tilda mavjud bo'lgan obyektiv va subyektiv ma'nolarni to'liq anglash, turli madaniy dunyoqarashlarni qabul qilish va global kommunikatsiyaning sifatini oshirish uchun muhim nazariy va amaliy asos yaratadi.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Слышкин Г.Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании дискурса. –М.: Издательский центр «Академия», 2000.
2. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка. Учебное пособие. –М.: Флинта, Наука, 2010.
3. Усманова Ш. Маданиятлараро мулоқот 2013.
4. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии. Учебное пособие. М. : “Наука”, 2009
5. Mansurovna, Bahrombekova. (2023). Goals of Teaching Foreign Languages. European Journal of Higher Education and Academic Advancement. 1. 208-210. 10.61796/ejheaa.v1i1.181.
6. Nargiza Komiljonovna Mukhamedova, & Munisa Mansurovna Bahrombekova. (2024). Methods of Purposeful English Teaching: Analysis and Results. Information Horizons: American Journal of Library and Information Science Innovation (2993-2777), 2(12), 25–27. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJLISI/article/view/6338>
7. Nasretdinova, M. N., Saydikramova, U. X., Saydikramova, Fuzaylova, N. A., Fayziyeva, A. K., & Jabborova, Z. T. (2024). Analysis of Stylistic Aspects of the Appearance of Ellipsis in Speech. South Eastern European Journal of Public Health, 1676–1680.
8. M.R.Abdullayeva and others. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity // Journal Power System Technology ISSN: 1000-3673, V 48, Issue 4. 2024/12. Pages 3325-3334

9. Samieva Sayyora Ne'matovna, Mirkhasan Mirsaidov. (2023). DUOLINGO AS A MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE TERMS OF TEACHING FOREIGN GRAMMAR. IQRO , 3(1), 384–388. Retrieved from <https://wordlyknowledge.uz/index.php/iqro/article/view/1255>

10. Samiyeva Sayyora Ne'Matovna (2018). Comprehending idioms in the context. Наука и образование сегодня, (5 (28)), 93-94.

11. Samiyeva S.N. COMPREHENDING IDIOMS IN THE CONTEXT // Наука и образование сегодня №5 (28), 2018 - С. {см. журнал}. Свободное цитирование при указании авторства: <https://publikacija.ru/nashi-avtory/pedagogiche43t2r23skie-nauki/593-comprehending.html>

12. Rakhmanberdiyeva, K. S., Tadjiyeva, M. D., Bahrombekova, M. M., & Artikova, L. S. (2023). Technologies Of Organizing Independent Education In Teaching Students Foreign Languages (In The Case Of Non-Philological Universities). *Boletin de Literatura Oral-The Literary Journal*, 10(1), 4005-4010.

13. Parhadjanovna, S. S. (2023, October). MASTERING THE ART OF READING: TECHNIQUES AND STRATEGIES TO ENHANCE READING SKILLS. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 482-485).

14. M.Abdullayeva. NASRIY TARJIMANING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI (XX asr oxiri XXI asr boshlarida ingliz tilidan bevosita tarjimalar misolida)// Tadbirkorlik va pedagogika Ilmiy -uslubiy jurnal. ISSN: 2181-2659. [4/2024], Pages 3-10

15. Saidakbarova, S. P., Mukhamedova, N. K., Jalolova, I. M., Mirabdullayeva, Z. O., & Akramkhodjayeva, D. A. (2024). The Role Of Speech Genres In The Communication Process. *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(5), 2500-2503.